

BÜNELKÖVETÉS ÉS BÜNTETÉS

Julia Derzsi: *Delict și pedeapsă. Justiție penală în orașele săsești din Transilvania în secolul al XVI-lea*

■ Jelen kötet elsősorban a szász városok történetével foglalkozik, még ha témájából fakadóan kitér a szász városok joghatósága alatt álló falusi településekre is. A várostörténelem szempontjából Kolozsvár mellett Gyulafehérvár és Dés városok közigazgatásával, jogi helyzetével és társadalmi szerkezetével kapcsolatosan értékes feldolgozásnak bizonyultak azok a munkák, amelyek Nagyszeben kereskedelmével és gazdasági kapcsolataival foglalkoznak. A szász joghatóság alá tartozó kutatásokhoz kapcsolódik a következőkben bemutatandó mű. Derzsi Júlia fő kutatási területe a városi igazságszolgáltatás, nemcsak a bíróságok intézménytörténetével, hanem a jogrendszer kialakulásával, valamint az intézmények alapjait lerakó kiemelkedő személyiségekkel is foglalkozott. Ki kell emelni azt az ideológiai változást is, amely során a 16. század közepére a városok vezetése feladatának tekintete a városok hatékony kormányzását és a rend fenntartását is.

Derzsi Júlia könyve az Egyetemi Műhely által gondozott Doktori Értekezések sorozat 36. köteteként került kiadásra. Nem fogható fel összegzésként, hiszen egy 2012-ben megvédett doktori dolgozat volt a mű alapja, mégis fontos állomása egy városi igazságszolgáltatással foglalkozó kutató életművének. A szerző tovább folytatta a terület kutatását, valamint – és ez a kötet egyik nagy erőssége – több jelentős eredményével ki is bővítette a kéziratot, illetve be is illesztett számos újabb kutatási eredményt, amelyek alátámasztották a szerző korábbi felvetéseit. A sorozat többi darabjához hasonlóan a kötet bo-

rítója egyszerű, a törzsszöveget a bibliográfia, illetve az egyes települések vagy személyek iránt érdeklődők számára a gyors felhasználást jelentősen megkönnyítő hely- és névmutató zárja.

A művet a szerző a bevezetés után négy nagy részre osztotta fel, majd ezeket következtetések zárják. Az első rész a városi törvénykezést mutatja be. A második szakasz a bíróságok struktúrájával és kialakulásával foglalkozik. A harmadik rész az igazságügyi eljárás ügymenetét tárja fel, a negyedik részben a bíróság elé került ügyeket veszi górcső alá. A jobb megérthetőség végett a nagy fejezetek is alfejezetekre oszlanak.

A várostörténelmen belül a bünelkövetést és büntetést a kutatók körében népszerű témaként nevezte meg a bevezető fejezetben a szerző. Ezzel a kijelentéssel nehéz volna vitatkozni, ha alapul vesszük azon történetírásbeli előzményeket, amelyeket Derzsi Júlia igen pontosan bemutat, a német és a magyar nyelvű munkák mellett a román nyelvűekre is kitérve. Kiemeli azonban, hogy a nagy átfogó munkák leginkább általánosságok levonására szolgáltak, céljuk a bemutatás volt, nem pedig valamiféle elemzés. Ebben a részben sorolja fel azokat a forrásokat is, amelyeket a szerző is felhasznált művében. Kutatásai során elsősorban a három regionális központként is működő város, Beszterce, Brassó és Nagyszeben városi irataira és az ott fennmaradt jegyzőkönyvekre támaszkodhatott. A források között ki kell emelni azokat az egodokumentumokat, amelyeket a városi adminisztrációban jelentős sze-

repet vállalók hagytak az utókorra. A szerző a statisztikai kutatások nehézségét is megemlíti, hiszen nem állnak rendelkezésre egységes források, csak véletlenszerűen fennmaradt jegyzőkönyvek, amelyek nem fednek le egy teljes korszakot.

Az első nagy fejezetben a városi törvények fejlődésével és azok elemzésével foglalkozik a kötet, bemutatva azt, hogy a középkori szász törvények milyen előzményekre vezethetők vissza. Igyekszik ismertetni azokat a törvénykönyveket, amelyek fennmaradtak, illetve forrásként szolgálhattak a 16. század második felében az átalakuláshoz és intézményesüléshez. A szerző arra is rámutat, hogy ebben az intézményesülési folyamatban milyen szerep jutott a szász humanistáknak. Kitér azokra a külső hatásokra is, amelyek befolyásolták és ösztönözték az erdélyi szász törvénygyűjtemény megszületését. A törvénygyűjtemény szövegének kialakulására hatott a Magyar Királyság törvényeit összegyűjtő *Tripartitum* mellett a Német-római Birodalomban megszerkesztett *Carolina Resolutio* is. A fejezet zárásaként szakaszként áttekinti az erdélyi szászok törvénykönyvét.

A második fejezet nagyrészt a bíróságok szerkezetével és ezek hatáskörével foglalkozik. A fejezet kezdetén a középkori alapokat mutatja be, hogyan került a kezdetben a királyi hatalmat képviselő királybíró mellé a székbíró Nagyszében esetében. A két bírónak milyen hatásköre volt, hogyan járhattak el különböző ügyekben. Szintén külön áttekintésre kerülnek azok az intézmények, amelyek az eltérő fejlődést bemutató Beszterccével, illetve Brassóval foglalkoznak, ezek a középkorban eltérő joghatóság alatt álltak, főleg az előbbi gyorsan kapcsolatba került a nemesi vármegyékkel is és a nemesi joghatóság kérdésével. Fontos kiemelni, hogy Beszterce szokásai és törvényei inkább a felső-magyarországi városokkal mutatnak hasonlóságot, továbbá egyes, másutt működő intézmények ki sem fejlődtek a városi adminisztráción belül. Ezt követően a szerző a kisebb

bíróságok joghatóságára is kitér. Elsőként a villicust mutatja be mint kisebb horderejű ügyekben illetékes igazságszolgáltató szervezet. Arra is rámutat, hogy az elnevezés mögött számos tiszttség rejlik, a városi bíróság alacsonyabb szintjére, de a falusi bíróra is ezt a megnevezést alkalmazták.

A városi igazságszolgáltatási intézmények alacsonyabb fokán álltak a szomszédságok és a céhek, illetve a bennük működő legényegyletek, testvériségek. Szerepük kettős: a belső, elsősorban erkölcsi rend ellenőrzésében viszont a város igyekezett megnyirbálni hatáskörüket. A városi igazságszolgáltatáshoz kapcsolódtak egyrészt a közigazgatás szempontjából a városokhoz csatolt falvak, illetve azok a települések, amelyeket a városok birtokoltak. Itt a bíróságok legalacsonyabb fokát a falusi bírók jelentették. Azonban az itt tárgyalt súlyosabb esetekben is a városok igyekeztek a fellebbvitel esetében biztosítani a saját joghatóságukat. Az alacsonyabb szinten álló bíróságok sokszínűségéhez hozzájárult a szerző szerint az is, hogy az alárendelt települések különböző jogcímen kerültek a városok jogi felügyelete alá. Az alacsonyabb szintű bíróságok esetében kitér az egyházi bíróságokra is, ezek a kora újkorban veszítettek jelentőségükből, de még mindig jelentős szereplők maradtak.

A második nagy rész zárását a szerző a fellebbvitel bemutatásának szentelte. Megállapításai szerint ez esetben kettősség figyelhető meg. Elsősorban az, hogy a Szász Universitas, amikor csak tehette, igyekezett megakadályozni, hogy peres eljárások eljussanak a Királyi Tábla elé. Másrészt, hogy az Universitas működését megkönnyítsék (ami szerző szerint sokkal inkább adminisztratív szervezet volt, mint bíróság), limitálták az elé kerülő ügyek mennyiségét. Magának a bíróságnak a működéséről kevés forrás maradt fent, elsősorban a válaszlevelek maradtak meg a városi levéltárakban.

A harmadik fejezet a jogi procedúrákkal foglalkozik. Ebben az alfejezet-

ben nemcsak az eljárásrendre tér ki a szerző, hanem nagyon helyesen a bíróság személyi állományára és a hozzá kapcsolódó tevékenységekre is. Lényeges kiemelni a városi igazgatásban jelentős szerepet játszó jegyző személyét. Jól mutatja a feladatok átalakulását és ezek leosztását, hogy a jegyzők bérét megemelték a 16. században, majd több írnot is alkalmaztak, sőt a nagyobb városokban a bíróság mellé az eljárások során saját írnot is rendeltek. A jegyző vagy az írnot, aki jelen van minden kihallgatásnál, az esküdt mellett felteszi a kérdéseket, és lejegyzi a vallomást. A kihallgatás helyszíne, illetve a vallatáshoz tartozó tortúra mellett fontos eljárás volt az igazságszolgáltatás menetében a cirkáltatás. A közbiztonság megerősítése érdekében, de a törvények szellemében előírt cirkáltatás célja elsősorban a közismert bűnözők kézre kerítése. Emellett azonban erődemonstráció is elsősorban a lakosság biztonságérzetének céljából, annak prezentálása, hogy az igazságszolgáltatás keze mindenhova elért.

Ebben a fejezetben a szerző betekintést nyújt az igazságszolgáltatás menetébe, a bűnelkövetés észlelésétől kezdve egészen az ítéletig. Kitér arra, hogy a 16. század második része az az időszak, amikor megjelent először a közvád fogalma, abban a formában, amelyben ezt egy erre szakosodott ügyész képviselte.

A negyedik nagy rész a bíróság elé került ügyeket mutatja be, négy na-

gyobb csoportot különítve el: a tulajdon elleni vétkeket, az erőszakos bűncselekményeket, ebbe belesorolta a gyilkosságokat is, külön csoportban tárgyalja rágalmozást és a káromkodást, utoljára pedig a szexuális bűncselekményeket. Derzsi Júlia a jegyzőkönyvekben feltárt eseteken keresztül mutatja be bizonyos esetek sajátosságait. Fontos kiemelni, hogy példákon keresztül szemlélteti az eljárások különleges vonásait, például erőszakos bűncselekmények kivizsgálása során kérdéses esetekben a borbélyok szakértelmére is számítottak az eljárás során.

Az összegzés során a szerző levonja az előzetes feltételezéseinek az következtetéseit. Kutatási eredményei szerint megfigyelhetőek azok a tendenciák, amelyek az egységesülés fele mutatnak, ez elsősorban az egységes törvénykönyv kiadásának köszönhető. A munka elkészültében a szász humanisták kiemelkedő szerepet játszottak. Az egységesülés mellett is megfigyelhető, hogy Beszterce és Brassó igyekezett a saját kerületén belül megőrizni a befolyását.

Derzsi Júlia műve kitűnő összefoglalása mindannak, amit eddig tudunk és tudhatunk a szász városok igazságszolgáltatásának elméleti és gyakorlati vonatatairól. Munkája a következő évtizedekben hasznos és kikerülhetetlen háttéranyaga lesz az erdélyi városok igazságszolgáltatását kutatóknak.

György Árpád Botond